

WAAR ZIJNSWIJZE EN ZIENSWIJZE ELKAAR KRUISEN

Over diagnostiek, presentie en geestelijke verzorging

Door: drs. Job Smit*

De geestelijke verzorging staat in deze tijd voor de opgave haar eigen werkwijze inzichtelijk en overtuigend te presenteren. Moet dat een interventie- of een presentiepraktijk zijn? In een interventiepraktijk beoogt de geestelijk verzorger volgens het schema ‘probleem – diagnose – therapie’ een interventie te plegen om een bepaald probleem te laten verdwijnen. In een presentiebenadering beoogt de geestelijk verzorger met aandacht nabij te zijn, om de ander te laten verschijnen. Het lijkt erop dat beide manieren van werken elkaar slecht verdragen, zo niet uitsluiten.

Anne Ruth Mackor spreekt in haar oratie in elk geval van twee contrasterende modellen van geestelijke zorg en suggereert een te maken keuze.¹ Hetty Zock vindt het voor de ontwikkeling van de beroepsidentiteit van de geestelijk verzorger juist van het grootste belang om het presentiemodel en het interventiemodel niet tegen elkaar uit te spelen.² Is dat mogelijk of sluiten beide modellen elkaar uit?

Om een antwoord te vinden vraag ik naar de verhouding van diagnostiek en presentie in de geestelijke verzorging. Dat doe ik door eerst te zoeken naar diagnostische elementen in de presentiebenadering³ en dan naar presentie-elementen in een interventiebenadering (die per definitie diagnostisch georiënteerd is).⁴ Vervolgens zeg ik iets over het concept van geestelijke verzorging, dat in elk van beide benaderingen meekomt. Ik sluit af met een aantal opmerkingen over aard en werkwijze

van de geestelijke verzorging. Maar ik begin met twee casus die bij mij het vermoeden deden rijzen dat presentie en diagnostiek innerlijk samenhangen.

Casus 1: diagnostiek als presentie

In het verpleeghuis voerde ik een viertal intensieve gesprekken met een intelligente oudere vrouw. Ze was juist gearriveerd en had met name 's nachts last van hevige en onbedaarlijke huilbuien. Ze was daarin niet te corrigeren, noch te troosten. Een maatschappelijk werkster verwees door naar de geestelijk verzorger. In de gesprekken bleek dat beangstigende oorlogsbeelden haar plaagden, blijkbaar opgeroepen door de overgang naar het verpleeghuis. Die beelden verbonden zich met andere gebeurtenissen uit haar leven en dit leidde tot een kluwen van verontrustende en beangstigende gedachten en gevoelens, die allemaal tot kern had-

den: verdriet. Ze werd er door overstelpt en wist er geen raad mee. Ik herinner me de gesprekken met haar als bijzonder intensief. Tijdens deze gesprekken draaide in mijn hoofd constant een bandje mee met diagnostische vragen: wat is hier aan de hand? Hoe verhoudt zich dit verhaal tot de actuele verpleegsituatie? En: hoe kan ik haar (en ook de afdeling) helpen? Ik zat dus helemaal 'in' het interventiemodel. Maar toen ik haar na afloop vroeg hoe ze het ervaren had antwoordde ze: *Dank u voor de verhelderende gesprekken. Zo merk je dat je er niet alleen voor staat.*

Bijzonder is hier de combinatie van 'verhelderend' en 'er niet alleen voor staan'. De diagnostische gespreksinterventies leidden bij haar blijkbaar tot een 'scherper zien'. Maar tegelijk kon het effect in presentietermen omschreven worden: 'er niet alleen voor staan'. Een observatie die volledig spoorde met mijn eigen beleving: ik had het gevoel dat ik met al mijn diagnostische vragen een heel intensief contact beleefde en haar zeer nabij kwam. In deze casus staat diagnostiek dus niet tegenover presentie, maar wordt beleefd als presentie.

Casus 2: Presentie als hulp

Deze casus komt uit de literatuur. George Fitchett zet zijn theorie over 'spiritual assessment' (= pastorale beoordeling/diagnostiek) uiteen aan de hand van een aantal casus. Eén daarvan beschrijft het pastoraal optreden van een vrouwelijke pastor met betrekking tot de in het ziekenhuis opgenomen aidspatiënt Bob.⁵ Ze gaat te werk volgens het presentiemodel. Ze wordt geroerd door de minderwaardigheidsgevoelens van Bob en besluit een relatie aan te gaan, in de hoop dat haar acceptatie hem een gevoel van eigenwaarde zal bezorgen. Hoewel ze dat niet altijd gemakkelijk vindt, bezoekt ze hem trouw. Aan het eind van het contact zegt Bob, dat de pastor 'hem erg geholpen heeft'.

Hier is te zien dat aan presentie een bewust besluit voorafgaat, gepaard gaand met een soort diagnose: er is sprake van minderwaardigheidsgevoelens

en die kunnen minder worden door het aangaan van een bevestigende relatie. Ik leg de vinger bij de reactie van Bob. Presentie wordt hier ervaren als 'hulp' bij een probleem. Het effect van een presentiebenadering kan blijkbaar in interventietermen omschreven worden.

De vraag rijst: is deze in de praktijk ervaren verwevenheid van presentie en diagnostiek nu ook vanuit de theorie inzichtelijk te maken?

Definities

Eerst een paar definities. Wat diagnostiek inhoudt is niet in iedere context hetzelfde. In dit artikel vat ik het in formele zin op als een *analyserend kennen en zien, waarin scheiding gemaakt wordt tussen het ware (c.q. waardevolle, geldige, bruikbare, schone et cetera) en het niet-ware (c.q. niet waardevolle et cetera), op basis van een taxatie van iets in het licht van iets anders*. De verschillende soorten diagnostiek kunnen dan onderscheiden worden naar context en doelstelling en naar gelang het antwoord op de vraag, wat in het licht van wat getaxeerd wordt. Presentiebenadering (of presentiepraktijk) is te onderscheiden van presentiebeoefening. Met 'presentiebeoefening' bevinden we ons op het concrete handelingsniveau. Het verwijst naar het concrete aandachtige nabij zijn. Met 'presentiebenadering' of 'presentiepraktijk' bevinden we ons op paradigmatisch niveau. Het verwijst naar een model van sociaal handelen: een samenhangend geheel van handelingen, een manier van werken.

Diagnostiek in de presentiebenadering

In de theorie van de presentiebeoefening (= beschrijving van de presentiepraktijk) is een aantal generatoren van diagnostiek te vinden.

1. Presentie dankt haar ontstaan aan een interventie: men besluit om ergens voor bepaalde mensen present te zijn. Diagnostiek is direct al aan de orde als besloten moet worden waar, wanneer en voor

wie men op welke wijze present wil zijn. Tijdens de zogenaamde 'exposure-periode' waarin men zich zo onbevooroordeeld mogelijk wil openstellen voor de leefwereld van de ander, vindt er door de presentiebeoefenaars een intensieve reflectie plaats op hun ervaringen, emotionele reacties en vooroordelen. Van daaruit probeert men tot een juiste attitude en handelwijze te komen. Dit genereert diagnostiek. Baart spreekt hier zelf van een 'sensitieve emotieve diagnostiek', die hij kenmerkend acht voor de normatieve reflexieve professionaliteit die voor de presentiebeoefening nodig is.⁶

2. Presentie beoefent men nooit zomaar. Men kiest ervoor omdat men een waarde, een goed, wil verwezenlijken. In het geval van de door Andries Baart onderzochte buurtpastores gaat het bijvoorbeeld om herstel en behoud van menselijke waardigheid, zeggenschap en levensperspectief. In zijn theorie omschrijft Baart dit 'goed' als: bevredigend jezelf kunnen zijn (of: vredig met jezelf kunnen zijn), bij betekenisvolle anderen behoren (of: betekenisvol bij anderen behoren), een zinvolle toekomst vóór je zien (of: een zinvolle toekomst voor jezelf zien), metterdaad voldoende invloed en rechten hebben, je leven zeker zijn en je nuttig weten.⁷ Aan de presentiebeoefening is daarom een zekere *doelgerichtheid* eigen. En waar doelgerichtheid is, wordt afwijking van het doel als problematisch ervaren. Dat genereert diagnostiek met vragen als: waar ligt hier de afwijking, wat is hier het probleem, wat moet mijn reactie zijn?

3. De presentiebeoefening zelf is antwoord op een bepaald 'probleem'. Ze geeft namelijk antwoord op de fundamentele vraag: "Telt het voor jou, dat dit hier, dat altijd maar weer zo gaat, pijn doet en stoppen moet?"⁸ Dat het zo vaak niét telt is hier blijkbaar het probleem. Weliswaar een probleem van eigen soort en orde (namelijk een bestaansprobleem, zingevingsprobleem), maar toch een probleem. Er wordt in de presentie wel degelijk geholpen en iets verholpen. Namelijk juist dat gebrek aan bestaansbevestiging en bestaanserkenning. Dat veronderstelt diagnostiek.

4. Dat 'laten verschijnen van de ander' en dat 'verwezenlijken van het goed', gaat niet vanzelf. Dat wat zich toont, moet ook worden gezien. En het vergt diagnostiek om door een heleboel lelijks heen, iemands schoonheid te ontdekken. Baart stelt op een aantal plaatsen in zijn werk diagnostiek scherp tegenover aandacht als respectievelijk 'denken doorheen' en 'denken tot aan'. Toch kan Baart in zijn beschrijving van de presentiebeoefening het woord 'doorheen' niet missen, zoals blijkt uit het volgende citaat:

'...dwars door de banaliteit, routine en het vanzelfsprekende *heen* zien we een uiterste concentratie om te kunnen horen, zien of voelen hoe het *werkelijk* met iemand gaat, wat wel in iemand rondspookt, maar – uit angst, schuldgevoelens, *gêne*, of omdat men zichzelf niet onder ogen kan komen – niet verwoord kan worden.' (cursief JDS).⁹

Illustratief is ook het volgende citaat:

'Goede zorg geven, en dat is een wezenlijke karaktertrek van presentie, gaat gepaard met beheerste competenties, waaronder het vermogen om ook kritisch, argwanend en met een calculerende blik naar de situatie te kijken'.¹⁰

Deze citaten omschrijven presentie, maar zitten vol met diagnostische terminologie.

Diagnostiek die de presentie dient

Diagnostiek blijkt zo intrinsiek te behoren tot de presentiebeoefening. Als Baart negatief spreekt over diagnostiek, doelt hij op een gestandaardiseerde en geprotocolleerde diagnostiek in een bureaucratisch kader. Maar er zijn ook andere vormen van diagnostiek. Diagnostiek kan verschillende doelen dienen. Het kan inderdaad dienen om interveniërend hulp te bieden. Dat doel dient het meestal, maar noodzakelijk is dat niet. Als je weet 'wat er met je aan de hand is' kun je ook tot de conclusie komen dat er niks aan te doen is en dat je je er op een andere manier toe moet verhouden. Het kan ook dienen ter verheldering van

je bestaan: er gaat je een lichtje op, zonder dat je direct weet wat je moet doen of laten. Dit lichtje kan er zelfs in bestaan dat juist het ondoorzichtige en ambigue karakter van de werkelijkheid je voor de geest komt te staan, terwijl je ten onrechte dacht alles duidelijk en doorzichtig was. Het laat zich vervolgens denken dat je degene die je deze 'diagnose' aanreikt, aanvaardt als iemand die jou uit liefde dit inzicht geeft, en dat je hem/haar begroet als mede - onmachtige, mede - lijdende, mede - mens. Zo kan diagnostiek de presentie dienen.

Presentie binnen de theorievorming van de pastorale diagnostiek

In de interventiepraktijk is diagnose een leidend beginsel. Het totale sociale handelen wordt er door aangestuurd. Dit contrasteert scherp met de presentiebenadering, waarin de relatie sturend is. Toch is dit contrast aanmerkelijk minder sterk dan op het eerste gezicht lijkt. Want zoals er in de presentiebenadering diagnostische elementen te vinden zijn, zijn er in een interventiepraktijk presentie-elementen te vinden. Ook in een geestelijke verzorging die bewust volgens het interventiemodel is gestructureerd, is dat op te merken.

1. Allereerst is er bij de onderzochte pleitbezorgers van pastorale diagnostiek¹¹ het sterke bewustzijn dat de pastorale relatie de tak is waarop men zit. De beweging van de pastorale diagnostiek is opgekomen in reactie op een sterk Rogeriaans georiënteerde pastorale praktijk, waarin de relatie een heilzame functie heeft. Het belangrijkste bezwaar dat Pruyser, een van de vaders van de pastorale diagnostiek, hiertegen inbrengt is, dat een Rogeriaans pastoraat nooit verder kan gaan dan wat de pastorant van zichzelf weet en kan formuleren. Maar een mens heeft, aldus psychiater Pruyser, ook een onbewuste kant: hij wordt gedreven door gedachten en krachten waarvan hij zich soms niet bewust is, maar die hem toch parten spelen. Een mens serieus nemen betekent hem ook serieus nemen

in zijn onbewuste problematieken.¹² Zo iemand is geholpen met iemand die hem helpt die onbewuste gedachten en krachten te onthullen en op te diepen. Voor dit 'opdiepen' is diagnostiek nodig. Maar bij dit alles blijft het belang van de relatie wel verondersteld. Pruyser zegt bijvoorbeeld dat pastorale diagnostiek inhoudt, dat pastor en pastorant een 'diagnostisch bondgenootschap' aangaan.¹³ Pastorale diagnostiek vindt plaats in een dialoog, aldus Govert Bach en Johan Bouwer in koor. Of de spanning die in de combinatie diagnostiek en dialoog meekomt wel voldoende wordt beseft en recht gedaan is de vraag, maar er wordt wel nadrukkelijk gezocht naar een goede inbedding van de diagnostiek in de pastorale relatie.

2. Er is in de theorie van de pastorale diagnostiek een sterk besef van de eigen aard van geestelijke problemen en dus ook van pastorale diagnostiek in onderscheid van, bijvoorbeeld, medische of psychologische diagnostiek. In geestelijke verzorging gaat het niet zozeer om de mens, die een probleem heeft, als wel om de mens die voor zichzelf een probleem is. Het is de mens zelf, die op het spel staat. Een citaat van Ivy om dit te illustreren: *The primary value of pastoral diagnosis is not to find out what someone has, but to find ways to explore what they are and may become.*¹⁴

Pastorale en geestelijke nood is iets anders dan 'een probleem hebben' of 'iets mankeren'. Het is het 'zijn', het bestaan zelf, dat vragen stelt en als problematisch verschijnt. Wat in het medische circuit ziekte, gebrek, stoornis of handicap heet, heet in het pastoraat 'crisis', nader bepaald een zingevingscrisis.¹⁵ De hulp waarom het in pastoraat en geestelijke verzorging gaat is dientengevolge niet gericht op de oplossing van de concrete problemen die mensen ervaren, maar speelt zich af op een metaniveau: het overwinnen van de zingevingscrisis waarin mensen als gevolg van die problemen terecht komen. Het is hulp om te leren omgaan met onopgeloste en onoplosbare problemen. Maar

als we het zo stellen zijn we niet ver meer verwijderd van wat in de presentiebeoefening wordt beoogd.

'...en doe de groeten aan uw vrouw!'

Echter: presentie is meer dan relatie. Presentie is daar waar de relatie in haar onvervangbare en onherleidbare waarde erkend wordt. Het is daar, waar de relatie wordt aangegaan, niet vanwege een extrinsiek goed maar ter wille van de intrinsieke waarde van de relatie zelf. Functionaliseren en instrumentalisering van de relatie lijken inherent aan elke interventiebenadering. Toch is dat schijn, want geen enkel menselijk contact is louter functioneel. Elk contact is een contact van mens tot mens, waarin menselijke zaken die op zichzelf niets te maken hebben met de functie toch een bepaalde invloed uitoefenen. Het relationele is een onherleidbaar aspect van de werkelijkheid. Dit relationele karakter zal zich altijd in een of andere vorm melden. Bestudering van de casus in de literatuur maakt dit ook duidelijk. Ook pastores die werken met pastorale diagnostiek maken gebruik van de zogenaamde 'omweg', die een belangrijke karakteristiek van de presentiebeoefening is. Deze omweg houdt in, dat je een probleem oplost door het er juist niet over te hebben, in het vertrouwen dat het zich wel meldt. Zo gaat een ziekenhuispastor op pad met een verwijzing van de verpleging: 'deze persoon heeft dit en dat probleem'. Maar aangekomen op de afdeling begint ze een gesprek over heel andere zaken. Juist door de in dat gesprek aangedragen zaken volstrekt serieus te nemen, blijkt ze bij de zingevingscrisis te komen. Die blijkt dan vaak ook nog anders in elkaar te steken, dan de verwijzer dacht. Het is blijkbaar lang niet altijd adequaat om zingevingsvragen methodisch en direct te benaderen. De waarde van scholing in pastorale diagnostiek ligt erin dat men een referentiekader en woorden beschikbaar heeft om de crisis te benoemen, te plaatsen en de geestelijke verzorging daarop af te stemmen. Maar de weg daarnaar toe is vaak de weg van de presentie. Voor dit prak-

tijkgegeven is in de theorie van de pastorale diagnostiek echter weinig aandacht. Het interventiemodel is daarvoor in de bezinning te dominant. Maar dit gegeven laat wel zien, dat ook in een diagnostisch georiënteerd pastoraat de onherleidbare betekenis van de relatie zich onvermijdelijk meldt. Het belangrijkste signaal hiervan is de wijze waarop er op het pastorale contact wordt teruggekeken. Niet zelden wordt het besloten met een moment van ervaren samenzijn en gemeenschap. In evaluaties achteraf wordt er door zowel pastor als pastorant vaak melding gemaakt van gevoelens van dankbaarheid, liefde en mededogen. Dat zijn signalen, die aangeven dat – hoe diagnostisch het in een pastoraal contact ook aan toe kan gaan – de relatie in zijn eigenheid wordt erkend en gevierd. Dat ligt eigenlijk al besloten in de alledaagse, maar tegelijk uiterst karakteristieke wijze waarop pastoranten soms afscheid nemen van hun pastor: '...en doe de groeten aan uw vrouw'. Hiermee zegt men in feite dat men het pastorale contact uiteindelijk beleefd wil hebben als een contact van mens tot mens.

Ik meen de conclusie te kunnen trekken dat presentie en diagnostiek niet zonder elkaar te beoefenen zijn en zelfs conceptueel met elkaar samenhangen. Er is geen presentie zonder diagnostiek en geen diagnostiek zonder presentie. Wie diagnosticeert is intensief aanwezig en wie present wil zijn kan niet zonder diagnostiek.

Twee perspectieven op geestelijke verzorging

Interessant is het om te zien welk concept van zingeving en geestelijke verzorging meekomt in achtereenvolgens de presentiebenadering en een diagnostisch georiënteerde interventiebenadering.

Presentiebeoefening als zodanig kan gezien worden als een vorm van geestelijke zorg. Het is immers een antwoord op de vraag: 'Tèlt het voor jou, dat dit voor mij almaar weer zo gaat, pijn doet, en

stoppen moet?’ Dat is bepaald een zinvraag. Zingeving is zo de leest waarop de presentiebeoefening is geschoeid. De presentietheorie kan dan ook op goede gronden gezien worden als een seculiere verwoording van de werkwijze van dorps- en buurt-pastores en ordegeestelijken in een sociaalwetenschappelijk idioom. Het laat zien hoe deze aloude werkwijze werkt en waarom zij werkt.

In de presentietheorie komt een specifieke opvatting van zingeving mee. Volgens de presentietheorie worden zinvragen niet inhoudelijk beantwoord, maar door presentie in een relatie ‘geborgen’: het delen van zinvragen is belangrijker dan het beantwoorden ervan. Zoals bij Rogers de relatie als zodanig helend is, zo is in de presentietheorie de relatie als zodanig zingevend. Zin is geen ‘kwestie’, geen ‘probleem’, maar een ervaring, die door en door relationeel van karakter is. Zin ervaar je in het leven als je van betekenis bent voor anderen, zowel in het geven als in het ontvangen. In deze lijn ligt een uitspraak van Luc Ferry: ‘Liefde is de structuur van zin’.¹⁶

Vanuit het perspectief van de pastorale diagnostiek heeft zingeving een veel cognitiever en daarmee ook een meer hermeneutisch karakter. In de pastorale diagnostiek gaat het volgens Johan Bouwer (die daarmee Ivy volgt) om een accurate lezing en interpretatie van wat een mens voor ‘heilig’ houdt. Het houdt in dat men de innerlijke betekeniswereld van de pastorant verkent: het referentiekader of zingevingssysteem, in het licht waarvan de pastorant zijn levenservaringen taxeert en die zijn beleving constitueert. Men beoogt hierbij het ‘heilige’ als bron voor verwerking van de geestelijke nood te activeren of te reactiveren, zodat een mens zijn crisis overwinnen kan.

1 De structuur van de verhouding pastor-pastorant

In elk van de twee benaderingen heeft de verhouding pastor-pastorant een andere structuur. In de presentiebenadering is de persoon van de geestelijk verzorger, zoals hij in de relatie functioneert,

onderdeel van de zinervaring van de ander. Zingeving is daar niet een activiteit van het bewustzijn, die alleen de pastorant (met enige hulp) voltrekt, maar een interpersoonlijk, relationeel *gebeuren*. De geestelijk verzorger is er als persoon met huid en haar bij betrokken. Alle dingen die in die relatie een rol spelen kunnen een zingevende betekenis krijgen, zoals een gebaar, een oogopslag, irritatie, het humeur, de kleding, et cetera. De materiële en fysieke aspecten van zingeving en geestelijke verzorging krijgen zo alle ruimte.

Binnen de theorie van de pastorale diagnostiek daarentegen vormt niet de participatie, maar eerder de tegenoverstelling van pastor en pastorant de infrastructuur van het pastorale contact. Ongeveer volgens het motto: ‘jij bent daar, ik ben hier, en ik help jou je zingevingscrisis te overwinnen’. Zingeving is hier uiteindelijk een individueel, intrapersoonlijk gebeuren, waarbij de pastor als relatieve buitenstaander de rol van coach op zich neemt.¹⁷ Geestelijke verzorging krijgt zo de structuur van ‘iemand helpen zichzelf te helpen’. Hiermee in overeenstemming is de huiver die men binnen de beweging van de pastorale diagnostiek heeft om de persoon en de levensbeschouwelijke achtergrond van de geestelijk verzorger mee te laten doen in het pastorale contact. Herhaaldelijk wordt benadrukt dat het in de geestelijke verzorging gaat om het geestelijk referentiekader van de pastorant en níét om die van de pastor of de levensbeschouwelijke richting die hij vertegenwoordigt. Gegeven de sterk inhoudelijk/hermeneutische oriëntatie is dit accent ook noodzakelijk, wil men niet in heteronoom en moralistisch vaarwater terechtkomen. Maar de prijs die voor deze haast exclusieve concentratie op het geestelijk referentiekader van de pastorant betaald wordt, is die van een reductie van het relationeel gehalte van de zorgbetrekking.¹⁸ Het pastorale contact is minder vol en minder wederzijds.

Onderliggende antropologie

Beide benaderingen lijken een verschillend ideaal van menselijkheid te impliceren. Onder de presen-

tiebenadering proef je een opvatting van mens-zijn, waarin behoefte en afhankelijkheid wezenlijke elementen zijn. 'Delen' en 'participeren' zijn van dit mens-zijn een vervulling. Onder de interventiebenadering lijkt het ideaal van de autonome zelfstandige mens te liggen. Een mens is in principe zelf verantwoordelijk voor eigen zingeving en heeft slechts hulp nodig als hij/zij er zelf niet uitkomt. Hiermee hangt ook een verschillend gearde kenproces samen. In de presentiebenadering lijkt dat overwegend een subject – subject structuur te hebben: de ene mens is betrokken op de ander. In de interventiebenadering overweegt een subject – object structuur: de ene mens is betrokken op het geestelijk referentiesysteem van de ander.¹⁹ Wie gelooft dat een mens zichzelf uitdrukt in zijn geestelijk referentiesysteem, zowel subject als object is, en dat mens-zijn zowel gemeenschap en afhankelijkheid, als individualiteit en zelfstandigheid omvat, zal zoeken naar een benadering waarin het 'in elkaar' van beide aspecten tot zijn recht komt.

Waar zijswijze en zienswijze elkaar kruisen

Het bovenstaande geeft een scherpere kijk op de aard van de geestelijke verzorging. De presentietheorie bepaalt ons bij het interpersoonlijke, relationele, fysieke en participatieve karakter van de geestelijke verzorging. De diagnostische theorievorming bepaalt ons bij het cognitief - inhoudelijke en hermeneutische karakter van de geestelijke verzorging. Beide aspecten zijn wezenlijk. Geestelijke verzorging vindt plaats waar 'zijswijze' en 'zienswijze' elkaar kruisen. Een uitsluitend relationeel georiënteerde geestelijke verzorging is eenzijdig. Een uitsluitend hermeneutisch georiënteerde geestelijke verzorging is dat evenzeer. Het zal aankomen op een combinatie van beide. Dat is niet vanwege de wens een lastig dilemma op te lossen, maar vanwege de eigen aard van de geestelijke verzorging. Zoals presentie als diagnostiek beoefend wordt en diagnostiek als presentie, zo betekent geestelijke verzorging dat hermeneuse als

relatie en relatie als hermeneuse beoefend wordt. Wie eenmaal door de toverstaf van de aandachtige presentie tot leven is gewekt, gaat anders tegen het leven aankijken: 'zo kan het leven blijkbaar ook zijn!' Omgekeerd heeft een goede pastorale diagnostiek intense relationele bewegingen tot gevolg. Wie in staat is geweest om iemand door diagnostiek en interpretatie te helpen zijn leven 'als nieuw' te zien, is die ander zeer nabij gekomen. Zo'n pastor heeft de ander een kostbaar geschenk gegeven, omdat die ander zijn leven als het ware opnieuw kreeg aangereikt. Wie eenmaal zo geholpen is, zal de diagnosticerende en interpreterende helper als broeder/zuster en waardevol medemens aanvaarden en een bijzondere band met hem/haar voelen.

Slot

De werkwijze van de geestelijke verzorging zal er een moeten zijn, die past bij haar eigen aard. De geestelijke verzorging kan als een presentiepraktijk en als een interventiepraktijk worden beoefend. Maar haar eigen aard brengt met zich mee, dat ze zich nooit geheel aan één van beide modellen kan uitleveren. Ze blijft het dichtst bij zichzelf, als ze zoekt naar een zo goed mogelijke combinatie van beide, en als ze de vaardigheid ontwikkelt om het één in het ander te beoefenen.

** Job Smit is geestelijk verzorger bij de Stichting Novel Zorg en Wonen in Heerde. Hij is secretaris van de werkveldraad Verpleging en Verzorging en bereidt een promotiestudie voor over de methodiek van geestelijke verzorging.*

Noten

- 1 Anne Ruth Mackor, 'Te meten of niet te meten: dat is de vraag' (2005), Oratie Rijksuniversiteit Groningen, bron: <http://irs.ub.rug.nl/ppn/290692598> Ze verwijst onder meer naar H. Zock, 'De geestelijk verzorger in beeld', Tijdschrift Geestelijke Verzorging, 8 (34), 2005, pag. 15-23.
- 2 H. Zock, 'De geestelijk verzorger in beeld' Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging, 8 (34), 2005, pag. 21.
- 3 Ik neem het boek van Andries Baart, *Een theorie van de presentie tot uitgangspunt*.
- 4 Voor de diagnostisch georiënteerde interventiebenadering ging ik uit van het werk van J. Bouwer, aan-

- gevuld met werk van een aantal auteurs, waarop hij zich beroept: Pruyser, Fitchett en Ivy. Voor uitgebreidere informatie en documentatie: Job Smit, *Doorgonden en kennen, een onderzoek naar de verhouding van diagnostiek en presentie in een christelijk geïnspireerde geestelijke verzorging aan de hand van het werk van Andries Baart en Johan Bouwer*, eindschrijft Master Geestelijke Verzorging in Organisaties aan de VU te Amsterdam, 2006. (Digitaal te verkrijgen bij de auteur.)
- 5 George Fitchett, *Assessing Spiritual Needs*, Minneapolis, 1993, pag. 52-70.
 - 6 A Baart, *Een theorie van de presentie*, 3^e druk, Utrecht 2004, pag. 68.
 - 7 *Ibid.*, pag. 807.
 - 8 *Ibid.*, pag. 651-664.
 - 9 *Ibid.*, pag. 737.
 - 10 *Ibid.*, pag. 799.
 - 11 In het vervolg zie ik mij genoodzaakt de woorden pastoraat en geestelijke verzorging door elkaar te gebruiken. Hier zijn twee redenen voor: (1) de beweging van de pastorale diagnostiek heeft een Amerikaanse achtergrond, waarin men het onderscheid tussen pastoraat en geestelijke verzorging niet kent en (2) van geestelijke verzorging kan geen bijvoeglijk naamwoord worden gemaakt. Maar omdat we ons richten op de structurele kanten van pastoraat kan wat gezegd wordt over pastoraat ook gelden voor geestelijke verzorging.
 - 12 Vgl Pruyser, P.W., *De pastor als diagnosticus*, (vertaling Stolk, L.F.), Haarlem, 1978, pag. 35-37.
 - 13 *Ibid.* pag. 52, 74, 78.
 - 14 Ivy, S., 'Pastoral Diagnosis as Pastoral Caring', *The Journal of Pastoral Care*, XLII 1 (1988), pag. 83.
 - 15 Bouwer, J., *Pastorale diagnostiek: modellen en mogelijkheden*, Zoetermeer, 1998, pag. 26.
 - 16 Geciteerd bij Heijst, A. van, *Menslievende zorg : een ethische kijk op professionaliteit*, Kampen, 2005, pag. 245.
 - 17 Illustratief is het betoog van Bouwer in zijn oratie *Geestelijke zorgverlening als wetenschappelijke discipline*. Hij zet in bij het dialogische karakter van de werkelijkheid en de intersubjectieve structuur van de geestelijke zorgverlening, (pag. 16, 32, 39) maar de focus blijkt uiteindelijk toch gericht op een zinverlening, die zich manifesteert als een 'hoogstpersoonlijke intrapsychische dialoog' tussen 'actuele ervaringen' en 'geïnternaliseerde traditie'. De geestelijke zorgverlening vindt volgens Bouwer haar oorsprong in de 'de individuele mens in zijn/haar hoogstpersoonlijke wereld, waarin het centrale element zijn/haar zelf-verstaan is'. Vgl. Bouwer, J., *Grondslagen van geestelijke zorgverlening als wetenschappelijke discipline*, Christelijke Vereniging van Zorginstellingen (CVZ), Zeist 1998, pag. 30, 45.
 - 18 Het onderscheid is van Van Heijst, die voor de verhouding van zorgontvanger en zorgverlener het neutrale begrip 'zorgbetrekking' gebruikt en het woord 'relatie' reserveert voor een gevulde betrekking, die door beide partijen als waardevol gewaardeerd wordt. Zo is dus te spreken van 'reductie van het relationeel gehalte van de zorgbetrekking'. Van Heijst, pag. 164.
 - 19 De formulering is met opzet comparatief gehouden. Dit artikel wil nu juist betogen dat het een nooit zonder het ander is.